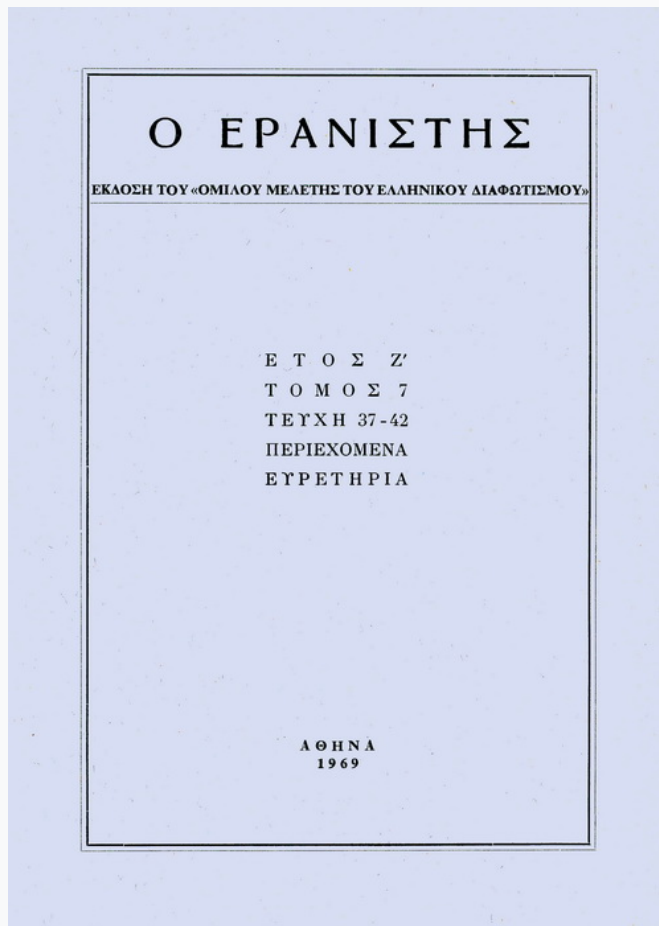

The Gleaner

Vol 7 (1969)

Ο Ανώνυμος του 1789 (Πρόδρομη Ανακοίνωση)

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9908](https://doi.org/10.12681/er.9908)

Copyright © 2016, Δημαράς Κ. Θ.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). Ο Ανώνυμος του 1789 (Πρόδρομη Ανακοίνωση). *The Gleaner*, 7, 27–30.
<https://doi.org/10.12681/er.9908>

Ο ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΤΟΥ 1789

(ΠΡΟΔΡΟΜΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ)

Για τὰ σπαράγματα βιβλίου τὰ ὁποῖα μοῦ ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ ἀσχο-
ληθῶ μὲ τὸν συγγραφέα τους, ἔχω διαλάβει πρόσφατα περισσότερες
ἀπὸ μία φορές¹. Ὡστόσο, ἐπειδὴ βλέπω ὅτι ἀκόμη οὔτε νὰ πραγματο-
ποιηθεῖ ἡ δημοσίευση τοῦ κειμένου εἶναι μπορετό, ἀλλὰ οὔτε κἀν νὰ γίνει
μία κανονικὴ του παρουσίαση θὰ εἴταν εὐκόλο, νομίζω σκόπιμο νὰ θέσω
ἐδῶ στὴν διάθεση τῶν ἐρευνητῶν τὰ ὀλίγα ὅσα ἔχω συγκεντρώσει σχε-
τικά, ἐπιφυλασσόμενος, ὅταν θὰ συμπληρωθοῦν τὰ στοιχεῖα μου, νὰ
προβῶ σὲ πῶς συστηματικὴ παρουσίαση ἢ καὶ ἐκδοσὴ².

Πρόκειται γιὰ τίς σελίδες [3]-30, δηλαδὴ τὰ δύο πρῶτα τυπογρα-
φικὰ φύλλα ἐνὸς βιβλίου, διαστάσεων ἐκ. 105/172· ἀπὸ τὸ πρῶτο λεί-
πουν οἱ δύο σελίδες τοῦ τίτλου καὶ ἀπὸ τὸ δεύτερο οἱ δύο τελευταῖες,
τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο, καθὼς θὰ δοῦμε, εἶχε σχέση μὲ τὴν χαμένη
συνέχεια τοῦ βιβλίου. Ἡ σ. [3] κατευθύνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν
ζητήσεών μας : κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο ΕΙΔΗΣΙΝ, ἀρχίζει : «Αὐτὸ τὸ
σύνθεμα δὲν ἐσυγγράφη μὲ σκοπὸν/εἰς τὸ νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, παρὰ διὰ
διατριβὴν μερι-/κῶν φίλων· μὰ ἓνας αὐτῶν ἐυρίσκωντας εὐλογον/νὰ
τὸ Κοινολογῆσαι χωρὶς τὴν εἰδήσιν του συγγρά/ψαντος τὸ δίδει εἰς τὸ
κοινόν, ἐνόνωντας εἰς ἔτι/καὶ μερικoὺς συλλογισμοὺς ὅπου ὁ ἴδιος συγγρα/
φεύς, του εἶχε στείλῃ περὶ ἐνὸς βιβλίου ὀνόμαζομένου περὶ ἀνεξιθρη-
σκίας» κλπ.

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ βιβλίον εἶχε ἀποτελεσθεῖ ἀπὸ δύο μέρη· τὸ πρῶτο
μέρος ἐπιγραφόταν «Ἀληθὴς Ἱστορία» καὶ ἐκάλυπτε τίς σσ. 7-30.
Οἱ προηγούμενες ἔχουν σὲ δύο σσ. τὴν Εἰδήσιν καὶ σὲ δύο ἄλλες μία
σκωπτικὴ ἀφιέρωση πρὸς κάποιον ὁ ὁποῖος προσφωνεῖται *Πάρων τῆς*
Ἱερᾶς ποῦλλας καὶ πάσης ξηροκαμπίας καὶ ἑξαρχος τῆς ταλπαλαρίας
Ἡ Ἀληθὴς Ἱστορία ἐτελείωνε στὴν σ. 30. Κάτω, στὴν δεξιὰ γωνία,
πέντε κεφαλαῖα : ΣΥΛΛΟ- μᾶς πληροφοροῦν ὅτι στὴν ἐπόμενη σελίδα
(31) ἀρχίζουν οἱ ΣΥΛΛΟγισμοὶ γιὰ τὸ Περὶ Ἀνεξιθρησκείας. Σὲ κάποιες
στιγμές, ἢ, καθὼς πιστεύω μᾶλλον, σὲ κάποια στιγμὴ, κάποιος ἀπέ-

1) Βλ. ἰδίως C. Th. Dimaras, *La Grèce au temps des lumières*, Γενεύη, 1969, πολ., καὶ ἰδίως στὴν σ. 130, ὅπου καὶ μνηεῖα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου, θέμα πού δὲν θίγω ἐδῶ.

2) Τὸ σπάραγμα προέρχεται ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην Ἀθανασίου Βερναρ-
δάκη, ἀλλὰ, ὅσο γνωρίζω, εἶχε περάσει

ἀπαράτηρητο ἀπὸ τοὺς βιβλιογράφους ὅσοι ἐργάστηκαν σ' αὐτὴν τὴν βιβλιο-
θήκην. Δύσκολη ἀποβαίνει ἡ ἐκδοσὴ
τοῦ συντόμου αὐτοῦ κειμένου, γιὰ τὴν
μεγάλῃ του ἐλευθεροστομία. Στὰ ὀλίγα
χωρὶα ὅσα παραθέτω συνεχίζοντας, ἐσε-
βάστηκα σχολαστικὰ τὴν γραφὴν τοῦ
ἐντύπου.

σπασε από το βιβλίο τον τίτλο και τις σελίδες όσες είχαν τους Συλλογισμούς.

Γνωστό είναι ότι τον όρο *ανεξιθρησκεία* έπλασε ο Εϋγένιος Βούλγαρης και τον έβαλε στον τίτλο ενός βιβλίου του στα 1768.¹ Το σπάραγμα που μάς άπασχολεί έχει τα χαρακτηριστικά βιβλίου τυπωμένου (στην Λειψία, ή Βιέννη, ή Τεργέστη : δείχνω το κλίμα) προς τα τέλη του ΙΗ' αιώνα· άλλο βιβλίο, εκτός από του Βούλγαρη, δεν γνωρίζουμε σ' εκείνα τα χρόνια που να έχει στον τίτλο του την λέξη αυτήν. Μπορούμε, συνεπώς, με βεβαιότητα να φρονοΰμε ότι το δεύτερο μέρος της δημοσίευσης ή όποια μάς άπασχολεί, έστρεφόταν έναντίον του Βούλγαρη. Από εδώ όμως άρχίζουν οι ύποθέσεις.

Ο Βούλγαρης δεν είταν άνθρωπος να αφήσει έναν έλεγχο άναπολόγητος· άναζητούμε μέσα στο έργο του την άπάντηση στον έλεγχο. Μπορεί να μην την έγραψε· μπορεί να έχάθηκε. "Αν όμως την έγραψε και δεν έχάθηκε, το πλησιέστερο, ως ύφή, από τα σχετικά κείμενα του είναι το φυλλάδιο που τιτλοφορείται «Επιστολή Εϋγενίου του Βουλγάρεως. Του πρώην Αρχιεπισκόπου Σλαβονίου και Χερσώνος σταλθεΐσα μὲν εἰς Τριέστι πρὸς ἀναίρεσιν τινὸς φληνάφου δυσσεβοῦς. Έκδοθεΐσα δὲ ἐπιμελείᾳ Ἀθανασίου Πέτρου Ψαλίδα τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Το φυλλάδιο είναι τυπωμένο στην Βιέννη και έχει χρονία 1791· ο Ψαλίδας βάζει στην άρχή μία προσφώνηση Τῷ ἀναγινώσκοντι, μηνολογημένη από 2 Ἰουλίου 1791 στην Βιέννη, μα ή ίδια ή επιστολή είναι γραμμένη (στην Πετρούπολη) 12 Αϋγούστου 1790.

Ο Βούλγαρης γράφει σέ κάποιον Πανοσιώτατον ο όποϊος του είχε στείλει ένα έντυπο ώστε να λάβει ο σοφός ιεράρχης άφορμή να το άντικρούσει. Δυστυχώς, και εδώ, σύμφωνα με συνήθεια κληρονομημένη από τους προγόνους μας, ο Βούλγαρης δεν όνοματίζει τον συγγραφέα του δημοσιεύματος (ούτε, άλλωστε, και τον άποστείλαντα) και δεν δίνει κανένα στοιχείο για το περιεχόμενο του βιβλίου, παρεκτός από γενικόττητες για τον έντονο άντιχριστιανικό του χαρακτήρα : σέ πέντε σημεία («διὰ τὴν ἀπολύσωμεν τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ πέντε») λέει στην πάντοτε ζωηρή του γλώσσα) έξηγεΐ γιατί, δεν πρέπει να δώσει άπάντηση στο βιβλίο. Ός προς τον άποστολέα του έντύπου, γνωρίζουμε ότι είναι κληρικός και διαμένει στην Τεργέστη από όπου το έστειλε στον Βούλγαρη².

Φυσικά, ο τελευταίος αὐτός είταν τότε αρκετά σημαντικό πρόσωπο ώστε κάθε θρησκευόμενος να τον φέρει στον νοϋ του προκειμένου να προκληθεΐ ή άναίρεση ενός άντιχριστιανικοῦ βιβλίου· ακόμη όμως πιό

1) Βλ. Legrand B. I. αρ. 402.

2) Η επιστολή προς Ψαλίδα (Legrand B. I. αρ. 501) σκόπιμο είναι, από την άποψη μας, να συσχετισθεΐ με μία άπιστοίχου κειμένου, την όποια γράφει ο Βούλγαρης στα 1797 : «Επιστολή του σοφωτάτου κυρίου Εϋγενίου αρχιεπισκόπου πρώην Σλαβονίου και Χερσώνος». Ο άποδέκτης, πάλι κλη-

ρικός, όνόματι Παγκράτιος, διαμένει, κατά πᾶσαν πιθανότητα στην Τεργέστη, όπου έτυπώθηκε το κείμενο του Βούλγαρη (βλ. Legrand B.I. αρ. 544). Τοῦ είχε στείλει, καθὼς φαίνεται, ένα έντυπο στρεφόμενο έναντίον του Βούλγαρη και του είχε ζητήσει να το άντικρούσει· ο Βούλγαρης το άπαντάει «λιπαρῶς αἰτησάμεν» (σ.50), αλλά

φυσικό θά εΐταν ένας θαυμαστής του να τοῦ στείλει γιά ἀναίρεση ἕνα ἔργο πού θά εἶχε στραμμένη τήν αἰχμή του ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ Βούλγαρη. Αὐτό, πάντως, ἂν πρόκειται γιά μιὰ τέτοια περίπτωση, θά ἐδικαιολογοῦσε ἀκόμη περισσότερο τίς γενικότητες, τήν ἀποφυγή ἀπαντήσεων σέ συγκεκριμένα σημεῖα τοῦ ἔργου. "Όλα αὐτά συνθέτουν τήν πιθανότητα ὅτι ὁ Βούλγαρης εἶχε λάβει τὸ φυλλάδιο ἀκριβῶς πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ. Τὸ εἶχε λάβει ὁλόκληρο ; Εἶχε λάβει μόνο τὸ μέρος πού ἀπέβλεπε σ' αὐτόν ; Ἀδύνατον νὰ ἀποφανθοῦμε λογαριάζοντας ὅμως τὸ πολὺ ὑψηλὸ κόστος τῶν ταχυδρομικῶν σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, δὲν εἶναι ἄτοπο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ περιορίσθηκε στὶς σελίδες ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νὰ προκαλέσουν τήν ἀπάντηση τοῦ Βούλγαρη : στὰ περὶ ἀνεξίθρησκείας, μαζὶ μὲ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου. Ὁ Βούλγαρης δὲν γνωρίζει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπικριτῆ : προφανῶς πρόκειται γιά ἀνωνυμογράφημα, ὅπως ἀνωνυμογράφημα εἶναι προφανῶς καὶ τὸ δικό μας σπάραγμα : «ὅτι τὸ ἐπιθετόν του εἶναι, ἀδιαφορῶ», γράφει στὸ τέλος ἡ Εἰδηση, ἐνῶ, ἀνάλογα ἡ Προσφώνηση τελειώνει : «τῆς ἀμαθείας Σου ὁ ἀπειθέστατος δοῦλος Σκαναρέλιος». Ὁ «ἀνώνυμος τοῦ 1789» ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1790.

Ἀδύνατον μοῦ εἶναι αὐτὴν τὴν ὥρα νὰ προτείνω ἕνα ὄνομα γιά τὸν ἀνωνυμογράφο. Καὶ ὅμως θά εἶταν ἡ περίσταση νὰ γίνεи κάτι πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴν : ἔχουμε, τέλος πάντων, νὰ κάνουμε, ἂν οἱ ὑπολογισμοί μου εἶναι σωστοί, μὲ τὸν πρῶτο συγγραφέα ἔργου δημιουργικῆς πεζογραφίας στὴν νέα ἑλληνικὴ γλώσσα· ἐξάλλου, τὰ ἀφηγηματικὰ του προσόντα εἶναι τόσο σημαντικὰ ὥστε νὰ δικαιολογοῦν μίαν προσπάθεια γιά νὰ προσδιορίσουμε τὸν γράψαντα, πού τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ βρεθεῖ ὅτι μᾶς εἶναι καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ γνωστός¹. Ἔτσι, αὐτὸ πού μᾶς μένει τώρα εἶναι, τὸ ἀπὸ κάποια ἀποψη ἀκόμη πιὸ σημαντικό, νὰ προσπαθήσουμε νὰ περιγράψουμε τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ πνευματικὸ κλίμα μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται ὁ συντάκτης τοῦ πεζογραφήματος αὐτοῦ.

Τὸ ἔργο εἶναι à clef. Πρόκειται, δηλαδή, γιά βίαιο λιβελλογράφημα ἐναντίον συγκεκριμένου προσώπου, ντυμένο τὸ σχῆμα τοῦ μύθου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τουλάχιστον ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀφηγήματος παρουσιάζει τὸ Ἰάσιο· ὁ Πάρων εἶναι σημαντικό πρόσωπο τῆς Μολδαβίας. Μερικὲς ἐνδείξεις μᾶς φέρνουν πρὸς τὸ Τριέστι· ἄλλες ὁμάδες φαινομένων θά εἶταν ἐνδεχόμενα νὰ ἀναφέρονται στὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα διεδραμάτισαν ρόλο στὴν Ἀθωνιάδα· δηλαδὴ κατεξοχὴν στὸν ἴδιο τὸν Βούλγαρη. Πάντως ἕνια ἀπὸ τὰ ἀναγραφόμενα ὀνόματα ταυτίζονται

στὸ τέλος τὸν παρακαλεῖ : «τοιαῦτα τοῦ λοιποῦ, μηκέτι μοι μηδ' ἀναγγέλαις μηδὲ προβάλοιον» (σ. 53). Γιὰ νὰ γίνεи πιὸ ἐντονη ἡ συσχέτιση, ἂς προστεθεῖ ὅτι τὸ δεύτερο τοῦτο γράμμα στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ψαλίδας, ὁ ὁποῖος στὴν προηγούμενη περίπτωσι εἶχε δημοσιεύσει τὸ γράμμα πού ὁ Βούλγαρης εἶχε στείλει στὸν ἀνώνυμο

κληρικὸ τῆς Τεργέστης.

1) Πάντα πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς στὸν νοῦ του τὴν πρόωρη ἐξαφάνιση ἐνὸς ὀνόματος ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων· ἀλλὰ ὅταν τὸ θέμα ἀξίζει, ὅταν πρόκειται γιά συγγραφέα ὁ ὁποῖος εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπλὸς δέκτης ρευμάτων, τότε χρὲς ἔχουμε νὰ ἐξαντλοῦμε τὴν ζήτησι σχετικὰ

χωρίς ἀμφιβολία : εἶναι, πάντως, ὁ Ποστελνικοβενιεροδημητράκιος, ὁ Δημήτριος Βενιέρης δηλαδή, τοῦ ὁποίου μᾶς εἶναι ὡσπδήποτε γνωστή ἡ δράση στήν Τεργέστη καί στά 'Επτάνησα· ὁ Θωμᾶς Κάρας, ὁ νομικός τῆς Μολδαβίας. Ὁ τζαρλατάνος Φωτάκης θά μπορούσε νά εἶναι ὁ ἱατρός Φώτης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε ἰδίως στό 'Ιάσιο, ἀλλά οἱ χρονολογίες δέν εὐνοοῦν ἀπόλυτα τήν ταύτιση· ἀντίθετα, εἶναι ἀπολύτως πιθανό ὁ Δανιηλ-ιερομοναχοθαυμαστάνθρωπος νά εἶναι ὁ Δανιήλ Φιλιππίδης¹.

Τέλος, μᾶς μένει νά δοῦμε τὰ στοιχεῖα ὅσα προκύπτουν ἀπό τὸ ἔργο, ἀναφορικά μὲ τὸν συγγραφέα του, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς βιογραφίας. Ἡ παιδεία του εἶναι γαλλική : μιμεῖται τὸν Lesage καί ἔχει ὑπαινιγμούς πολὺ συγκεκριμένους σὲ περισσότερα ἀπὸ ἓνα ἔργα τοῦ Βολταίρου. Τὸ βιβλίο ἔχει τυπογραφικά λάθη· ὥστόσο οἱ τύποι ποὺ ἀπαντοῦν 'Ανακρεῶν (δύο φορές) καί ἑλλησίους κάμπους, ὁδηγοῦν στήν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ ἄνθρωπο τοῦ ὁποῖου ἡ μόρφωση ἐστάθηκε μάλλον γαλλική παρὰ ἐλληνική. Στις παρατηρήσεις αὐτὲς θά εἶχα ἄλλες δύο νά προσθέσω, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία εἶναι περίπου αὐτονόητη : ὁ ἀνώνυμος γνωρίζει τὴν μολδαβική· ἡ ἄλλη θά μπορούσε νά ἀποβεῖ ἀποφασιστική προκειμένου νά ἀναζητήσουμε τὴν πατρότητα : ὁ ἀνώνυμος φαίνεται νά γνωρίζει μαθηματικά ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μπορούσε κανεὶς τότε νά διδασχεῖ στήν ἐλληνική 'Ανατολή. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ περιορίζει πολὺ τὸν κύκλο τῶν πιθανῶν συντακτῶν τοῦ ἔργου².

Κ. Θ. Δημαρᾶς

μὲ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο, τοῦ ὁποῖου ἡ ταύτιση μπορεῖ νά δώσει τὸν τρόπο νά ἀρτιώσουμε τὴν γνωριμία μας μὲ μία γνωστὴ προσωπικότητα.

1) 'Αν εἶναι ὁ Δανιήλ Φιλιππίδης, θά εἶχαμε ἐδῶ ἓνα χρήσιμο terminus.

2) Δύσκολο ὅμως φαίνεται (χωρὶς τοῦτο νά ἀποκλείεται ἐντελῶς) νά μὴν πρόκειται εἴτε γιὰ 'Ελληνα εἴτε γιὰ ξένον ἐξελληνισμένο ἀπὸ γλωσσικὴν ἀποψη : φανερό εἶναι ὅτι κοινωνικά κινεῖται μέσα σὲ κύκλον ἐλληνικό μάλλον παρὰ μολδαβικό. 'Αν ἓνας Γάλλος ἤξερε μὲ ἀρκετὴν ἀνесь τὰ ἐλληνικά, γιὰ νά μπορεῖ νά γράφει

ἓνα τέτοιο κείμενο, θά εἴταν ἐπόμενο ἀπὸ κάπου νά τὸν ἐγνωρίζαμε. Στὴν ὁρθὴν ἀποτίμηση τῶν μαθηματικῶν του γνώσεων, οἱ ὁποῖες φαίνονται ἀπὸ κάτι σὰν γριφάριθμο ποὺ βρίσκεται στὸ τέλος τῶν σωζομένου κειμένου, μὲ ἐβοήθησαν ἔμμεσα ὁ L. Coutelle, καὶ ἄμεσα ὁ καθηγητὴς Ν. Κρητικός· ἀμφοτέρους εὐχαριστῶ θερμότερα γιὰ τὴν εὐγενική, ὁλοπρόθυμη καὶ ἀποτελεσματικὴ συμπαράστασή τους. Πάντως δέν ἀποκλείεται νά ἐξοῦσαν στὸ 'Ιάσιο λόγοι μὲ ὑψηλὴ μαθηματικὴ κατάρτιση· παράδειγμα, ὁ ἴδιος ὁ Φιλιππίδης, ἀλλὰ καὶ ὁ Μοισιόδακας.